

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Психолого-педагогічний факультет
Кафедра практичної психології

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедри

_____ О. А. Чаркіна

«_____» _____ 2025 р.

Реєстраційний № _____

«_____» _____ 2025 р.

ПСИХОДІАГНОСТИКА ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ В
ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Кваліфікаційна робота студентки

групи ПП-21

ступінь вищої освіти бакалавр

спеціальності 053 Психологія

Сергєєвої Владислави Андріївни

Керівник асистент

кафедри практичної психології

Фіщіна Г.О.

Оцінка:

Національна шкала _____

Шкала ECTS _____ Кількість балів _____

Голова ЕК _____

(підпис) (прізвище, ініціали)

Члени ЕК _____

(підпис) (прізвище, ініціали)

(підпис)

(прізвище, ініціали)

(підпис)

(прізвище, ініціали)

Кривий Ріг – 2025

ЗАПЕВНЕННЯ

Я, **Сергеєва Владислава Андріївна** розумію і підтримую політику Криворізького державного педагогічного університету з академічної доброчесності. Запевняю, що ця кваліфікаційна робота виконана самостійно, не містить академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації. Я не надавав(ла) і не одержував(ла) недозволену допомогу під час підготовки цієї роботи. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело. Із чинним Положенням про запобігання та виявлення академічного плагіату в роботах здобувачів вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету ознайомлений(а). Чітко усвідомлюю, що в разі виявлення у кваліфікаційній роботі порушення академічної доброчесності робота не допускається до захисту або оцінюється незадовільно.

(підпис)

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПСИХОДІАГНОСТИКИ У КОНТЕКСТІ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ ОСОБИСТІСНОГО ЗРОСТАННЯ ПІДЛІТКІВ	8
1.1 Діагностика як інструмент психологічного дослідження	8
1.2 Психологічна характеристика особистісного розвитку підлітка	17
1.3 Особливості застосування психодіагностики у вирішенні проблем особистісного розвитку підлітків.	22
Висновки до розділу 1	28
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПСИХІАГНОСТИКИ У ПРОЦЕСІ ОСОБИСТІСНОГО ЗРОСТАННЯ ПІДЛІТКІВ	29
2.1. Важливість комплексної психодіагностики у дослідженні особистісного зростання	29
2.2. Якісний та кількісний аналіз результатів психодіагностики особистісного зростання підлітків	34
2.3. Практичні рекомендації щодо оптимізації діяльності практичного психолога при організації діагностичної роботи з підлітками	42
Висновки до розділу 2	46
ВИСНОВКИ	48
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	51

ВСТУП

Кардинальні зміни, що відбуваються останнім часом в нашому суспільстві негативно позначаються на всіх верствах населення. Особливо вразливими до різноманітних трансформацій виявилися підлітки, які достатньо гостро реагують на сучасні соціально-економічні та політичні виклики. Необхідність виховання молодого покоління, сприятливість його всебічному та гармонійному особистісному розвитку ініціює завдання комплексного вивчення цього періоду як на теоретичному, так і емпіричному рівні. Підлітковий вік є ключовим етапом у формуванні особистості, характеризується значними змінами в когнітивній, емоційній та поведінковій сферах та потребує ґрунтовного аналізу для своєчасного коригування розвитку та адаптації до суспільних умов. Діагностика особистісного розвитку допомагає виявити потенційні проблеми, які можуть вплинути на майбутнє підлітка та є одним з основних інструментів для успішної соціалізації та психоемоційного благополуччя молодого покоління. Вчасне виявлення та корекція відхилень сприятиме формуванню гармонійної, відповідальної та успішної особистості, що робить це дослідження особливо актуальним у сучасних умовах.

Проблема вимірювання психологічних якостей людини завжди хвилювала науковців. Оформлення діагностичної психології в окрему галузь знань пов'язують із роботами Ф. Гальтона, А. Біне, Ч. Спірмена, Д. Векслера, Г. Роршаха, Г. Айзенка, Е. Вебера, Г. Фехнера та багатьох інших, напрацювання яких мали видатне значення для розвитку експериментальної психології і вдосконалення дослідницьких процедур. На сьогоднішній момент психодіагностика є невід'ємною складовою теоретико – емпіричного знання, сукупністю методологічних принципів та засад, практичних інструментів, спрямованих на всебічне та об'єктивне вивчення психіки людини. Сучасні досягнення в цій області співвідносять із напрацюваннями М. Белей, Л. Бурлачука, І. Галян, М. Корольчука, В. Осьодло, В. Моргуна, Л. Тодорів, Т. Яценко та багатьох інших, які використовуються для вирішення конкретних

задач, наприклад діагностики особистісного розвитку в підлітковому віці. Проблема розвитку особистості в підлітковому віці досліджується С. Беляковою, І. Булах, О. Кохановою, Н. Макаренко, С. Максименко, Н. Токаревою, А. Шамне, Т. Яблонською та ін.. та не втрачає своєї актуальності в умовах сьогодення.

Мета кваліфікаційної роботи – визначити особливості застосування психодіагностичного інструментарію при дослідженні проблем особистісного розвитку підлітків.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз психодіагностики як системи теоретико – емпіричного знання.
2. Визначити психологічні особливості формування особистості в підлітковому віці.
3. На емпіричному рівні апробувати валідний діагностичний інструментарій при дослідженні проблем розвитку особистості в підлітковому віці.
4. Опрацювати дані діагностичного обстеження методами статистичного та інтерпретаційного аналізу.
5. За результатами емпіричного дослідження розробити практичні рекомендації щодо оптимізації діяльності практичного психолога при організації діагностичної роботи з підлітками.

Об'єкт дослідження – психодіагностика як інструмент оцінки та вимірювання індивідуально-психологічних особливостей людини.

Предмет дослідження – особливості організації психодіагностичного дослідження при вирішенні проблем особистісного зростання в підлітковому віці.

Досягнення мети кваліфікаційної роботи передбачає використання системи науково- психологічних методів:

– *теоретичних*: аналіз, синтез, порівняння, систематизація, узагальнення концептуальних даних, презентованих в сучасній психології;

– *емпіричних*:

- діагностика аналітико-синтетичної діяльності мислення проводилася за допомогою чорно-білих матриць Дж.Равена (когнітивний аспект зростання);
- визначення рівня тривоги, фрустрації, агресивності, ригідності за допомогою методики дослідження самооцінки психічних станів Г.Айзенка(емоційний аспект зростання);
- готовності відповідати соціальним нормам діагностували методикою дослідження самооцінки мотивації схвалення Крауна-Марлоу (мотиваційно-вольовий аспект);
- методика КОЗ Б.Федоришина визначала індивідуально типологічний аспект зростання.

– *математичних*: статистичні методи (за допомогою використання комп'ютерного пакету статистичних програм SPSS (версія 17.0).

Практична значимість роботи полягає у можливостях вирішення проблем особистісного розвитку підлітків та усуненні труднощів самореалізації в цьому віці; вдосконаленні процедури обстеження та адаптації існуючого комплексу засобів психологічного дослідження психічного розвитку на даній стадії онтогенезу. Результати кваліфікаційної роботи можуть бути використані в діяльності практичного психолога при реалізації задач психологічного вимірювання показників розвитку та аналізу психіки в цьому віці, що у підсумку сприятиме підвищенню компетентності фахівця психологічного профілю.

Організація і база дослідження. Вибірка була сформована серед підлітків Криворізької гімназії №66 Криворізької міської ради у листопаді 2024, дослідження тривало до березня 2025 року. Загальна вибірка - 35 здобувачів освіти середнього підліткового віку 14,5-15,5 років (учні 8-9 класів).

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаної літератури, що містить 44 найменувань. Робота містить 2 таблиці, 4 рисунки. Загальний обсяг роботи становить 56 стор.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПСИХОДІАГНОСТИКИ В КОНТЕКСТІ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ ОСОБИСТІСНОГО ЗРОСТАННЯ ПІДЛІТКІВ

1.1 Діагностика як інструмент психологічного дослідження

Становлення наукової психодіагностики пов'язане насамперед із проникненням у психологічну науку ідеї вимірювання психологічних явищ, яка зародилася ще у 30-х роках XIX століття [40.]. Одним з перших, хто запропонував створити окрему галузь знань, яка б спеціалізувалась на експериментальному обстеженні психіки людини за допомогою об'єктивних методів, був О. Вольф, який ввів у науковий обіг поняття психометрії [31]. Реалізація цієї ідеї розпочалась з робіт з психофізики відчуттів Е. Вебера і Г. Фехнера (середина XIX століття) і визначила подальший напрямок досліджень в експериментальній психології того часу. Зародження психодіагностики (XIX – початок XX століття) пов'язане із становленням психології, як самостійної науки та появою перших стандартизованих методів дослідження. Зокрема, Френсіс Гальтон – один із піонерів психодіагностики, розробив перші тести для вимірювання інтелекту та сенсомоторних функцій, а також ввів поняття кореляції та статистичних методів у психологію [41]. Вільгельм Вундт – заснував першу лабораторію з експериментальної психології в Лейпцигу у 1879 р., де проводилися дослідження пізнавальних психічних процесів [39]. Альфред Біне у 1905 р. розробив перший тест для вимірювання інтелекту дітей, який став основою для сучасних тестів IQ [42]. Загалом, історичні передумови становлення психодіагностики, як важливої складової наукового знання, відображають еволюцію підходів до вивчення людської психіки: від спроб класифікувати людей за зовнішніми ознаками до сучасних високотехнологічних методів. Сучасна психодіагностика стала невід'ємною частиною психологічної науки та практики. Її розвиток продовжується, що відкриває нові можливості для дослідження та розуміння психічної природи людини.

У найзагальнішому вигляді психодіагностика розуміється як галузь психологічного знання, і водночас найважливіша форма психологічної практики, яка вивчає природу психологічних явищ і принципову можливість їх наукової оцінки, відповідно прийнятим методологічним вимогам. Термін «психодіагностика» (в буквальному сенсі як «постановка психологічного діагнозу»), що поширився в психіатрії після появи у 1921 році книги Г. Роршаха «Психодіагностика», досить швидко почав використовуватися у клінічній психології. Поняття «діагнозу» почало розумітися як «розпізнавання будь-якого відхилення від нормального функціонування або розвитку конкретного суб'єкта». [44, с. 87]. С. Розенцвейг вважав, що «психодіагностика – це наука та практика комплексного аналізу особистості та виявлення симптомів відхилень розвитку клінічними засобами. Це оцінка психічного стану хворих за допомогою експериментально - психологічних тестів» [43, с. 236]. Згодом психодіагностика виходить із патологічного контексту і починає використовуватися по відношенню до психічно здорових людей як сфера психологічної науки, яка займається розробкою концепцій, моделей та методів моніторингу різних аспектів психіки [7]. На сьогоднішній момент, психодіагностика – це невід'ємна галузь наукового знання, що спрямована на виявлення закономірностей та характеристик розвитку особистості, які складають сутність розуміння загальних принципів її функціонування. Її предмет охоплює широке коло питань, що стосуються:

- 1) методологічних, теоретичних та конкретно - методичних принципів організації психодіагностичного моніторингу та формулювання психодіагностичних висновків;
- 2) розробки та апробації надійних методик дослідження найбільш універсальних об'єктів психодіагностичних обстежень;
- 3) диференціальної психометрики як математизованої методології виявлення міжіндивідуальних відмінностей [8].

В психологічному словнику Б. Шапар, психодіагностика визначається як «...постановка діагнозу, аналіз стану психіки, оцінка психологічних

якостей та властивостей тощо» [34, с. 97]. Як дослідницький інструмент її використовують для вивчення психічних феноменів суб'єкта, обстеження його особистості та опису основних характеристик. Термін «психодіагностика» використовується в широкому контексті, як окрема наукова галузь, як частина експерименту, як конкретний метод, вид діяльності і дослідницька процедура. З теоретичної точки зору, психодіагностика спирається на загально – наукові принципи та методи дослідження, обумовлена предметною областю психології і визначається психометричними засобами вимірювання індивідуальних відмінностей у змінних, що діагностуються. Психодіагностика ґрунтуючись на методологічних засадах науки спрямована, в першу чергу, на практичне застосування теоретичного знання, що висувається психодіагностичними завданнями та обґрунтовує необхідність виявлення комплексних, інтегральних змінних, що виступають як об'єкти дослідження. Її прикладне значення полягає у розробці способів фіксації психічних характеристик, визначенні показників розвитку на основі яких розробляються стратегії подальшої корекційно – розвивальної роботи.

Психодіагностика як форма реалізації дослідницьких завдань в системі психологічного знання виконує ряд фундаментальних функцій [2; 7; 13]:

- обстежувальну (виявлення індивідуальних особливостей психіки, визначення рівня розвитку когнітивних, емоційних та особистісних характеристик, встановлення психологічних проблем, порушень або відхилень у розвитку);
- прогностичну (оцінка можливих змін у психічному розвитку особистості, передбачення поведінки та адаптаційних можливостей людини, визначення потенціалу до навчання, праці, соціальної взаємодії тощо);
- корекційно-розвивальну (виявлення зон психологічного розвитку, що потребують корекції, розробка програм психологічної підтримки, розробка рекомендацій для особистісного та професійного зростання);

- оціночно – аналітичну (вимірювання рівня розвитку пізнавальних процесів, аналіз особистісних якостей та психоемоційного стану, визначення рівня стресостійкості, мотивації, саморегуляції тощо);

- контролюючу (моніторинг змін у психічному стані людини, визначення ефективності психокорекційних та реабілітаційних заходів, оцінка психологічної сумісності в умовах взаємодії тощо);

- соціально - адаптивну (допомога у профорієнтації, визначення рівня соціальної адаптації та сформованості комунікативних навичок, психологічний супровід особистості в кризових ситуаціях).

На думку Л. Бурлачука, В. Зливкова, С. Лукомської та ін.. психодіагностику розуміють як практичну складову процесу дослідження, спеціальну процедуру, спрямовану на вивчення психічних властивостей, станів та процесів людини за допомогою науково обґрунтованих методів і технік [7; 11]. Цей процес є достатньо складним і включає декілька етапів [23; 31]:

1. підготовчий:

- визначення мети діагностики - чітке формулювання завдань дослідження;

- вибір відповідних психодіагностичних інструментів (тести, опитувальники, проєктивні методи, спостереження тощо), які відповідають цілям дослідження;

- підготовка матеріалів - забезпечення необхідних умов для проведення діагностики (наприклад, підготовка тестових бланків, інструкцій, технічного обладнання);

- планування часу, місця та умов проведення обстеження.

2. збору даних:

- проведення діагностики із використанням обраних методів для отримання інформації про психічні особливості індивіда;

3. обробки та аналізу даних:

- кількісна обробка (використання статистичних методів для аналізу результатів тестування (наприклад, підрахунок балів, визначення середніх значень, кореляцій);

- якісний аналіз (інтерпретація отриманих даних з урахуванням соціальних, культурних або особистісних факторів);

- порівняння з нормативами (зіставлення результатів з нормативними даними або критеріями (наприклад, порівняння показників інтелекту зі середніми значеннями для певної вікової групи);

3. інтерпретації результатів та встановлення психологічного діагнозу:

- формулювання висновків (на основі аналізу даних робляться висновки про психічні особливості індивіда);

- розробка рекомендацій (пропозиції конкретних заходів для подальшої роботи (наприклад, корекційні програми, рекомендації для батьків або педагогів тощо).

4. планування подальших дій (визначення напрямів для подальшої роботи (наприклад, повторна діагностика, корекційні заходи, навчання).

Психодіагностика як складний процес вимірювання та аналізу властивостей людини в своїй структурній організації включає синтез наступних компонентів: психодіагностична ситуація, психодіагностична задача, психодіагностичні ресурси і психодіагностичні результати [16; 17; 18].

Психодіагностична ситуація – це організований процес, специфічна комунікативна взаємодія між психологом і клієнтом (або групою людей), що має на меті отримання інформації про психічний стан, особливості, здібності або проблеми досліджуваного. Вона передбачає наявність конкретної мети, умов, методів обстеження, а також врахування факторів, що можуть впливати на її результативність. Психодіагностична ситуація може бути стандартизованою або відкритою, індивідуальною або груповою, мати різні цілі (консультаційна, клінічна, освітня) [17; 25]. Ефективність її перебігу залежить від правильно обраних ресурсів, об'єктивності дослідника та мотивації клієнта.

Психодіагностична задача - це конкретне завдання проблемного характеру, що ініційоване дослідником, вирішення якого дозволяє визначити параметри функціонування психіки індивіда в певних умовах. Психодіагностична задача відображає запит на практичне вирішення проблем, характеризується спрямованістю, зрозумілістю, точністю постановки і дозволяє отримати науково обґрунтовану інформацію про особливості психічного розвитку людини і зробити відповідні висновки.

Психодіагностичні ресурси - це сукупність засобів, методів та інструментів, які використовуються для проведення обстеження і забезпечують ефективне та об'єктивне вимірювання психічних явищ. Вони включають як теоретичні знання, так і практичні механізми, необхідні для успішної роботи психолога. Психодіагностичні ресурси поділяються на методичні (наприклад тести), інформаційні (книги, статті, дослідження з психодіагностики), електронні (програмне забезпечення), нормативно – правові (стандарти, етичні кодекси, інструкції з проведення діагностики, захист персональних даних) [16]. Психодіагностичні ресурси реалізують задачі дослідження та досягнення мети, сприяють розвитку науки через збір і аналіз даних, допомагають у вирішенні практичних завдань.

Психодіагностичні результати виявляються у вигляді об'єктивних показників, фактичних даних, сукупності параметричних ознак, аналітичних оцінках, які інтегруючись, створюють основу для встановлення психологічного діагнозу. Психологічний діагноз є відображенням актуального стану психічної системи або окремих її складових; представлений у формі узагальненого судження на підставі якого, можливо визначити прогностичні тенденції розвитку психіки індивіда.

Діагностика психіки людини, вимірювання основних її параметрів повинні ґрунтуватись на наступних методологічних принципах [7; 8; 18; 39]:

- об'єктивності - результати не повинні залежати від суб'єктивних думок дослідника;
- надійності - стабільні результати при повторному проведенні;

- валідності - методи вимірюють саме те, що відповідає предмету обстеження;

- стандартизації - умови проведення однакові для всіх випробуваних;

- етичності - дотримання прав і конфіденційності респондентів.

Залежно від мети та об'єкту психодіагностичної роботи виділяють такі види психодіагностики: наукову і прикладну; клінічну; професійну. За формами проведення: індивідуальну та групову; за валідністю засобів: стандартизовану – не стандартизовану (гнучке застосування засобів обстеження); за часовою спрямованістю: ретроспективну – актуальну – прогностичну; за предметною спрямованістю: психодіагностику інтелекту, особистості та міжособистісних стосунків [8; 16; 17; 18].

Психодіагностика як процес дослідження є системною та багатоетапною діяльністю, що здійснюється фахівцем психологічного профілю і передбачає глибоке проникнення у внутрішній світ іншого. Інтервенція в психіку іншого, вимірювання параметрів і отримання фактичних даних здійснюється за допомогою системи різноманітних емпіричних методів: експерименту, спостереження, опитування, аналізу продуктів діяльності тощо, проте основним діагностичним інструментом вважається тестування.

Тестування є одним з основних методів психодіагностики, що був започаткований Ф. Гальтоном, який запропонував антропометричні, фізичні та психофізіологічні оціночні шкали для вимірювання різних психічних властивостей [2; 11; 13]. Тестування належить до експериментальних методів і ґрунтується на стандартизованих завданнях (тестах), що дозволяють отримати кількісні та якісні показники, які можна порівнювати з нормою або результатами інших людей. Тест, як дослідницьке завдання, повинен характеризуватися надійністю та валідністю, давати стабільні та об'єктивні результати. Перевагами тестування є: швидкість отримання результатів, можливість охопити велику кількість людей, зручність у порівнянні результатів, об'єктивність і точність. Поряд з перевагами існують і недоліки, що проявляються як: ризик упередженості через неправильне розуміння

інструкцій або відповідей, обмеженість у вимірюванні складних психічних явищ, залежність результатів від стану випробуваного (наприклад, стрес, втома), необхідність враховувати культурні, соціальні та інші контекстуальні фактори. Серед усього різноманіття тестів, що використовуються в психології до основних їх видів за змістовною спрямованістю належать [7; 8; 13; 15]:

- тести інтелекту і здібностей (тест Г. Айзенка на IQ, матриці Д. Равена, шкала Стенфорда – Біне, мультифакторний тест Л. Терстоуна, тест інтелекту Д. Гілфорда, тест розумових здібностей Р. Кеттелла, емоційного інтелекту Н. Холла тощо).

- тести особистості – це достатньо широкий арсенал діагностичних засобів, за допомогою яких, досліджується особистість людини. На сьогоднішній момент навіть важко знайти ту якість, для вимірювання якої, не було б розроблено відповідних тестових завдань. Серед найбільш популярних особистісних тестів виділяють:

- тести рис особистості (опитувальники Р. Кеттелла, MMPI, тест А. Ассінгера); типологічних властивостей (тести Г. Айзенка, К. Леонгара, Н. Шмишека), ціннісних орієнтацій М. Рокича, Д. Супера; психологічних станів (тест М. Люшера, шкала депресії О. Бека, методика виявлення тривожності Р. Спілбергера – Ю. Ханіна);

- тести мотивації і установок (опитувальники А. Едвардса, Г. Кюдера, шкала Л. Терстоуна, методика досягнення успіху та запобігання невдачі Т. Елерса);

- тести міжособистісних стосунків (методика Т. Лірі, рольових конструктів Г. Келлі, кольоровий тест А. Еткінда, соціометрія Я. Морено, тест конфліктної поведінки К. Томаса - Р. Кілмана);

- тести самосвідомості (методики «особистісний диференціал», «Хто Я?», тести на самооцінку та самовідношення, локус контролю Дж. Роттера);

- проективні тести (тест Роршаха, «ТАТ» Г. Мюрея).

Метод тестування широко використовується в психологічній практиці та дозволяє отримати структуровані результати, які можуть бути використані для розробки рекомендацій або подальшого дослідження.

Таким чином, сучасна психодіагностика – це широко розгалужена система теоретико – емпіричного знання, яка спрямована на всебічне дослідження психологічних особливостей людини та її індивідуальних відмінностей. Психодіагностика тлумачиться як частина науки, вид діяльності, дослідницька процедура, що дозволяє здійснювати комплексний аналіз різних аспектів особистісного розвитку. Вимірювання психічних параметрів є складним процесом, що проходить декілька етапів і включає такі підструктури як психодіагностична ситуація, психодіагностична задача, психодіагностичні ресурси методи та методики (тести) і психодіагностичні результати (діагноз). Психодіагностика є незамінним інструментом у психологічній практиці, який забезпечує глибоке розуміння психічної діяльності людини та сприяє її гармонійному розвитку.

1.2. Психологічна характеристика особистісного розвитку підлітка

Підлітковий вік (10 – 14/15 р.) [28] – важливий, але достатньо складний етап онтогенезу, що має фундаментальне значення для подальшого психічного розвитку і формування особистості. Це період, який характеризується віковою кризою, що знаменує перехід від дитинства до дорослості, суттєвою трансформацією різних сторін психіки, діяльності та форм поведінки. Психічний розвиток на цій стадії обумовлюється статевим дозріванням (гормональна перебудова організму що супроводжуються суттєвими тілесними змінами), вдосконаленням інтелектуальних процесів, розширенням соціальних зв'язків і інтеграцією в загальну культуру суспільства. Центральним новоутворенням періоду є почуття дорослості – стрижнева якість особистості, яка визначає нову життєву позицію стосовно себе та інших, особливий напрямок та зміст активності, систему нових прагнень, переживань та стосунків. На думку І. Булах, підлітковий вік – це найвідповідальніший

період життя, оскільки тут закладаються основи моральності та духовності, формуються соціальні установки, риси характеру та основні форми міжособистісної поведінки [6].

У психічному розвитку підлітків визначальним є характер взаємовідносин з оточуючими, що обумовлює появу нової соціальної ситуації розвитку [26; 37]. Соціальна ситуація розвитку, відображаючи потреби віку, передбачає перебудову системи стосунків зі світом і породжує у свідомості нові смисли і цінності [9; 10; 20]. Підвищується соціальна активність, спрямована на засвоєння нормативних зразків поведінки та соціальне самовизначення. Відбуваються значні зміни у мотиваційній структурі спілкування: втрачається актуальність відносин з батьками і підвищується значущість близьких дружніх зв'язків з ровесниками, заснованих на глибокій емоційній прихильності та спільності інтересів.

Підліток прагне спілкування і самореалізації в референтній групі та емансипації від батьків. Саме в співтоваристві однолітків реалізується бажання у дорослості та потреба у визнанні своєї особистості, з'являється можливість найти своє місце у суспільстві. Зростає цінність дружби, яка набуває ознак вибірковості та щирості. В умовах інтимно – особистісного спілкування, як провідної діяльності віку, формуються ідентичність і цілісність «Я», комунікативна і соціальна компетентність, моральні якості і ціннісні орієнтації як основні новоутворення віку.

Учбова діяльність, яка також набуває статусу провідної в цьому віці, здійснює глобальний вплив на розвиток особистості [21; 27]. Завдяки учінню розвиваються не лише вищі психічні функції і інтелектуальні здібності, а й формується потреба у виконанні суспільно значущої діяльності. Учіння забезпечує появу новоутворень в когнітивній та особистісній сферах, розвиває здатність до самореалізації та соціальної адаптації, формує риси характеру, необхідні для праці і сприяє професійному самовизначенню. Токарева Н., Шамне А. вважають, що завдяки учінню, суспільно-корисній діяльності та інтимно-особистісному спілкуванню підліток набуває можливості реалізувати

свої прагнення у дорослості та самостійності, задовольнити потребу у визнанні з боку інших [29].

На думку науковців [10; 14; 19; 36] найважливішою ознакою підліткового періоду є глобальні зміни в сфері свідомості і самосвідомості, що має фундаментальне значення для подальшого особистісного зростання. Активізуються світоглядні функції, формується система цінностей та переконань, які використовуються для регуляції власної активності. Під впливом почуття дорослості, як основного новоутворення віку, формується нова концепція «Я», відповідно до якої, підліток починає ставитись до себе вже як не до дитини, а дорослої та самостійної людини. Відбувається поступова переорієнтація із зовнішнього світу на власну особистість, підліток починає усвідомлювати свою особливість та неповторність. Формування самосвідомості та становлення «Его-ідентичності» складний процес, що, на думку Д. Марша, проходить стадії: невизначеності, дифузії, «проби ролей» та зрілості [32]. Пошук власного «Я» супроводжується масою питань, хвилює і напружує підлітка. Л. Журавльова підкреслює, що контрастність дитинства та зрілості, між якими перебуває підліток, ускладнює особистісне зростання та породжує чимало зовнішніх та внутрішніх конфліктів [20]. На фоні таких змін, доволі часто, виникає почуття невпевненості, низька самооцінка і уявлення про свою малоцінність, які підлітки намагаються компенсувати не завжди за рахунок нормативних вчинків.

Одним із компонентів самосвідомості, що включає знання про себе, оцінку своїх фізичних характеристик, здібностей, моральних якостей і вчинків, є самооцінка. С. Прищепа вважає, що починаючи з молодшого підліткового віку змістовні аспекти самооцінки поглиблюються та переорієнтовуються із зовнішніх оцінок на внутрішні, що поступово визначає її емансипацію та автономність [22]. Інтенсифікація критичного мислення та рефлексії обумовлює зростання адекватності самооцінювання, уміння занурюватись у внутрішній світ та розуміти свої позитивні і негативні якості. Підлітки відкривають для себе своє «Я», прагнуть пізнати сильні та слабкі

сторони своєї особистості. З'являється інтерес до якостей власної особистості, активізуються процеси порівняння, що є свідченням інтенсифікації особливої діяльності - самопізнання.

Як зазначають науковці [4; 19; 21] підлітковий вік – це період інтенсифікації і вдосконалення розумового розвитку. Конкретне, образне мислення, яке було характерне для дітей, в цей період поступається теоретичному і абстрактному. Вони легко можуть відійти від конкретного, наочного матеріалу і міркувати в суто словесному плані. Розвиваються уміння оперувати гіпотезами, розв'язувати інтелектуальні завдання та встановлювати причино – наслідкові зв'язки. Спостерігається активізація інструментальних механізмів мислення - дій аналізу, класифікації та узагальнення, підвищується здатність до рефлексії. Загалом, в цьому віці, мислення виступає центральним пізнавальним процесом, що характеризується активністю, творчістю, самостійністю та пошуково – дослідною спрямованістю. Відбувається подальша інтелектуалізація сприйняття та пам'яті, розвиваються уява та мовлення. Зближення уяви з теоретичним мисленням дає потужний імпульс для творчої діяльності.

На думку Т. Кириченко, підлітковий вік є сенситивним для розвитку процесів емоційно - вольової регуляції особистості [12]. Переживання в цей період стають глибшими і різноманітнішими, формується система вищих почуттів. Підліток починає сприймати навколишній світ значно ширше та глибше, він стає небайдужим до різних подій та ситуацій соціального життя. Проте, загальна психічна нестійкість в цьому віці, що пояснюється гормональними змінами, обумовлює і нестійкість афективно – вольової сфери. Це може проявлятися у вигляді високої лабільності настрою, імпульсивності реакцій і їх слабкої контрольованості. Характерними є легка збудливість, підвищена тривожність, різка зміна настроїв та переживань.

У підлітковому віці відбуваються глибокі зміни в мотиваційній сфері, яка стає більш організованою та ієрархічною [6; 28]. Мотиви вже не діють миттєво чи спонтанно, а формуються через свідомий вибір та обдумані

рішення. Багато інтересів переростають у серйозні захоплення, які можуть впливати на розвиток особистості. На перший план виходять мотиви, пов'язані з майбутнім: життєві цілі, плани, світоглядні установки та професійна орієнтація. Це свідчить про те, що підліток починає більш усвідомлено ставитися до свого життя, шукаючи власний шлях і визначаючи пріоритети саморозвитку [6; 33; 38].

Таким чином, підлітковий вік – важливий етап онтогенезу, що закладає основи подальшого формування особистості. Зміни, що відбуваються на рівні самосвідомості, інтелектуальної та емоційно – вольової сфер визначають зміст і тенденції розвитку підлітка як суб'єкта, який виявляє здатність ставити і вирішувати завдання самореалізації і життєздійснення. Проте період пубертату є чи не найскладнішим на протязі усього онтогенезу. Вікова криза, труднощі зростання, депривація вікових потреб зумовлюють різноманітні проблеми віку, які розкриваються в категорії «важкі підлітки». Як зауважує А. Шамне поряд із значущими і позитивними моментами розвитку на цій стадії виявляються і негативні тенденції, що свідчать про дисгармонійність формування особистості та появу деструктивної активності [33]. Погіршуються стосунки з батьками, знижується успішність навчання, поведінка набуває ознак девіантності. Потреба у дорослості нерідко задовольняється у формі протесту, бунту та непокори вимогам дорослих. У деяких випадках спостерігаються втечі з дому, пристрасть до шкідливих звичок, шкільні прогули.

Під впливом гормональної перебудови організму, нервова система знаходиться у стані збудження, що проявляється на рівні імпульсивної, нерегульованої активності. Підлітки стають запальними та неврівноваженими, схильними до депресії та апатії або навпаки гіперактивності. Труднощі особистісного зростання можуть бути пов'язані і з проблемами спілкування з однолітками. Орієнтованість на думку ровесників, незрілість «Я» - концепції, невпевненість у собі та недостатній рівень самопізнання формує психологічну

залежність від однолітків. Висока навіюваність підлітка підвищує ризик бути втягнутим в асоціальні угруповання і демонструвати девіантні вчинки.

Таким чином, особистісне зростання підлітка – складний процес якісної перебудови різних структур психіки, що знаменується появою важливих новоутворень. Перехід на більш високий рівень особистісного функціонування передбачає трансформацію і оновлення психічного змісту новим досвідом, що дозволить долати кризу і сформувати нову позицію «Я-дорослий».

1.3 Особливості застосування психодіагностики у вирішенні проблем особистісного розвитку підлітків

Як зазначалось раніше, підлітковий вік – складний, критичний етап онтогенезу, що має вирішальне значення для подальшого розвитку і формування особистості. Важливість цього періоду і з одночасними труднощами зростання обумовлюють завдання комплексного емпіричного дослідження, що передбачає втручання у внутрішній світ за допомогою системи науково – обґрунтованих засобів. Впровадження в теорію і практику дослідження підліткового віку психодіагностичного підходу є абсолютно логічним і дозволяє отримати фактичний матеріал про перебіг і закономірності розвитку на цій стадії. В дослідженнях Ю. Алексєєвої та ін.. зазначається, що застосування діагностичних інструментів вимірювання показників розвитку психіки підлітка дозволить сформувати повну картину про особливості та проблеми зростання в цьому віці [1]. Необхідність проведення комплексної оцінки психофізичного розвитку в цьому віці обумовлена, перш за все, складністю цієї стадії, глибиною та інтенсивністю кризи та наслідками, які вона може спричинити. Ю. Бойчук зауважує, що процес успішного формування активної та творчої особистості, здатної ефективно вирішувати задачі суспільства, можливий за умови розуміння та врахування індивідуальних властивостей, які виявляються в результаті їх комплексного аналізу та оцінки [5]. В такій інтерпретації, роль психодіагностики виступає

особливо важливою для підліткового віку, що сприятиме усуненню суперечностей та підвищенню гармонізації особистісної самореалізації в цей період.

На думку С. Прищепи, психодіагностика підлітка – це процес обстеження його внутрішнього світу, аналіз рівня актуального функціонування і тих трансформацій, що відбуваються в різних психічних структурах [22]. О. Кравченко, В. Моргун вважають, що за рахунок застосування діагностичних процедур дослідник має можливість оцінити індивідуальні варіації у розвитку різних якостей особистості підлітка та розробити суб'єктивну траєкторію подальшого зростання [18; 24].

Результатом обстеження підлітків є встановлений діагноз, який відображає актуальні кількісно – якісні психологічні зміни; виявляє відхилення у розвитку і створює основу для подальших профілактичних та корекційних впливів в цій віковій групі. Постановка діагнозу повинна спиратися на уявлення про вікову норму та новоутворення, враховувати особливості фізичного розвитку, специфіку функціонування психічних процесів і властивостей, умови соціального середовища та характеристики виконання провідної діяльності в цей період.

Основна мета діагностики у вивченні психологічних проблем підліткового віку полягає у наступному [1; 35]:

- комплексному дослідженні специфіки психічного розвитку;
- виявленні нормативних показників і новоутворень віку;
- аналізу динаміки і характеристики вікових змін;
- виявленні проблем та причин дисгармонізації розвитку;
- визначенні труднощів соціалізації та адаптації;
- виявленні обдарованих учнів.

В процесі дослідження вікових проблем підліткового періоду використання діагностичного обстеження забезпечує вирішення основних задач [5]:

- дозволяє вчасно виявити труднощі розвитку;

- забезпечує розуміння індивідуальних особливостей підлітків, їх спрямованість, характер, мотивацію, темперамент, когнітивний стиль, здібності тощо;

- дозволяє розробити ефективні методи профілактичного та корекційного впливу відповідно даних діагностичного обстеження;

- усуває ризики девіантної та делінквентної поведінки;

- допомагає підлітку у виборі професійного шляху, визначивши його здібності та інтереси.

Методологічна роль психодіагностики у вирішенні проблем підліткового віку виявляється у наступних функціях [22]:

- пізнавальній – результати вимірювань дозволяють глибше зрозуміти особливості і закономірності віку; з'ясувати його тенденції та труднощі;

- світоглядній – розширює уявлення про підлітковий вік та необхідність гуманістично – ціннісного ставлення до нього;

- прагматичній – практичне застосування теоретичних знань, вирішення проблем розвитку, розробка і впровадження методів корекції, організація психологічного супроводу, розробка методичних рекомендацій тощо;

- прогностичній – результати діагностики стають відправним моментом для визначення зони найближчого розвитку та перспектив особистісного зростання;

- профілактичній – розробка і впровадження превентивних заходів для запобігання ускладненням психічного розвитку на даному етапі онтогенезу.

Психодіагностика особистісного розвитку підлітка - це процес дослідження вікових змін; складна діяльність, що організовується і здійснюється психологом з метою отримання інформації про істинний стан, зміст, тенденції та рівень розвитку особистості на стадії пубертату. Ця діяльність передбачає глибоке проникнення у внутрішній світ підлітка, потребує врахування специфіки періоду і виконується і з дотриманням наступних принципів [7; 13]:

- індивідуального підходу – врахування унікальності та неповторності кожного обстежуваного;
- нормативності розвитку – відповідність методів та завдань дослідження віковій нормі в цей період;
- добровільності та довірливості – підліток повинен бути інформований про мету обстеження та давати згоду на його проведення;
- конфіденційності - результати обстеження мають бути конфіденційними і використовуватися виключно в інтересах обстежуваного;
- комплексності – обстеження повинно включати різні методи (тести, спостереження, бесіди, аналіз продуктів діяльності тощо) для отримання об'єктивної та багатогранної картини особистості;
- етичності – дослідження повинно проводитися з дотриманням етичних норм, без шкоди для психічного здоров'я, без оцінок, що принижують або ображають підлітка;
- об'єктивності – аналіз виявлених параметрів має базуватися на фактах, а не на суб'єктивних враженнях діагноста;
- розвитку – результати вимірювання повинні враховувати динаміку і зміни у різних структурах психіки (наприклад, емоційна нестабільність або агресивність можуть бути тимчасовими явищами, пов'язаними з віковими кризами);
- профілактичної спрямованості - психодіагностика має не лише виявляти проблеми, але й сприяти їх попередженню (на основі результатів розробляються практичні рекомендації для покращення психічного стану, навчання та соціальної адаптації в цьому віці).

Дотримання цих принципів забезпечує ефективність і «чистоту» вимірювання, об'єктивність результатів і гуманність процедури обстеження.

Інтервенція в психіку підлітка, що є частиною діагностичного процесу, спрямована на отримання фактичних даних, які є об'єктивними показниками функціонування і розвитку різних сфер особистості в цьому віці. Психометричне вимірювання індивідуальних особливостей особистісної

організації підлітка відбувається за наступними напрямками: когнітивним, емоційним, поведінковим, індивідуально – типологічним та сфери свідомості і самосвідомості [8; 15; 18].

Когнітивна діагностика включає вивчення загального рівня розвитку інтелекту, пізнавальної активності та самостійності, продуктивності пізнавальних психічних процесів (сприйняття, уваги, пам'яті, мислення), творчої уяви, креативності (здатність до конструктивного та нестандартного мислення, його швидкість та оригінальність). Для реалізації цього завдання використовується валідний і стандартизований інструментарій у вигляді тестів - тест Айзенка, «Матриці Равена», «Методика діагностики особливостей переключення уваги», «Тест Векслера», «Дослідження безпосереднього і опосередкованого запам'ятовування», «метод Піктограм», «ШТРР», «Складні аналогії», «Дослідження особливостей творчої уяви та креативності», «Логіко-кількісні відношення» тощо.

Діагностика емоційної сфери передбачає аналіз домінуючих емоційних станів та настроїв, емоційної стабільності - нестабільності, здатності до самоконтролю та емоційної децентрації, сформованості сфери почуттів. В якості діагностичних ресурсів свою ефективність тут довели тести діагностики рівня шкільної тривожності (Б. Філіпс), рівня емпатії, показників та форм агресії А. Басса — А. Дарки, методики САН, «Визначення почуття відповідальності», «Рівень соціальної фрустрованості» та ін... Мотиваційно-вольові компоненти самосвідомості досліджуються із застосуванням тестів на мотивацію досягнення і уникнення невдач (Т. Елерс), спрямованість інтересів, діагностику рівня суб'єктивного контролю (Дж. Роттер), мотивацію навчання та ін..

Вимірювання поведінкового аспекту підлітка включає аналіз міжособистісної взаємодії, що здійснюється за результатами методу соціометрії, тесту Т. Лірі, методики К. Томаса, опитувальника «PARI» (Е. Шефер, Р. Белл), «Методики дослідження комунікативних якостей школяра», тестів «Потреба у спілкуванні», «Діагностика емоційних бар'єрів у

міжособистісному спілкуванні», «Діагностика рівня полікомунікативної емпатії», Опитувальник схильності до відхилень у поведінці тощо.

Дослідження індивідуально-типологічних властивостей підлітків здійснюється за допомогою методики багатофакторного дослідження особистості Р. Кеттелла, опитувальника Г.Айзенка, опитувальників Х. Шмішека і ПДО, тесту на визначення властивостей нервової системи Я. Стреляу, тестів здібностей (наприклад КОЗ), професійних нахилів (ДДО) та ін.. Вимірювання параметрів особистісного змісту свідомості і самосвідомості в залежності від предмету дослідження здійснюється за допомогою широкого арсеналу засобів: методів ранжування та особистісного диференціалу, тестів на самооцінку та самоставлення, сформованість «Я» - концепції і ціннісних орієнтацій (М. Рокич, Х. Ніємі) та ін..

Діагностичний інструментарій підбирається відповідно до завдань дослідження, повинен бути стандартизованим та валідним, зрозумілим для обстежуваного та зручним у використанні. Психолог повинен розуміти мету обстеження, володіти достатнім діапазоном засобів вимірювання, уміти опрацьовувати емпіричні дані. Ефективність діагностичної процедури визначається дотриманням необхідних принципів та умов, створенням довірливої атмосфери співпраці та демонстрацією прагнення допомогти підлітку у вирішенні його проблем.

Таким чином, психодіагностика є незамінним методом у дослідженні особливостей особистісного розвитку підлітка і забезпечує поглиблений аналіз змін і новоутворень, що з'являються в цьому віці. Використання діагностичного інструментарію дозволяє отримати об'єктивну інформацію про психічні процеси, стани та властивості; особливості поведінки та визначити певні труднощі особистісної самореалізації в цьому віці. Психодіагностика - це не просто метод оцінки, а важливий засіб для розуміння та підтримки підлітка в його особистісному зростанні.

Висновки до розділу 1

Результати теоретичного аналізу засвідчують, що психодіагностика – це широко розгалужена система теоретико - емпіричного знання, яка спрямована на всебічне дослідження психологічних особливостей людини та її індивідуальних відмінностей. Вона являється важливою галуззю психології, що дозволяє здійснювати науково обґрунтоване вивчення особистості, її психічних процесів станів та властивостей. Психодіагностика поєднує в собі методологічні засади та практичні методи, що забезпечують оцінку та аналіз різних аспектів психіки індивіда. Вимірювання психічних параметрів є складним процесом, що проходить декілька етапів і включає такі підструктури як психодіагностична ситуація, психодіагностична задача, психодіагностичні ресурси і психодіагностичні результати (діагноз).

Особлива значущість психодіагностики виявляється при дослідженні проблем особистісного розвитку, зокрема у підлітків та зумовлена необхідністю об'єктивного вивчення та комплексної оцінки цього процесу на даній стадії онтогенезу. Психологічна діагностика є незамінним інструментом у вивченні закономірностей віку, забезпечує поглиблений аналіз змін і новоутворень, виявлення внутрішніх протиріч та ресурсів їх вирішення, визначення причин деформації та відхилень розвитку. Вона виконує не лише теоретико – пізнавальну, а й профілактично – консультативну та корекційну функції та дозволяє усувати труднощі особистісного зростання в цьому періоді. На підставі встановленого діагнозу визначаються тенденції подальшого розвитку, розробляються і впроваджуються превентивні та корекційні заходи, спрямовані на гармонізацію особистісного розвитку в цьому віці.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПСИХІАГНОСТИКИ У ПРОЦЕСІ ОСОБИСТІСНОГО ЗРОСТАННЯ ПІДЛІТКІВ

2.1. Важливість комплексної психодіагностики у дослідженні особистісного зростання

Важливість комплексної діагностика особистісного зростання у підлітковому віці пояснюється наступними причинами (дивись рис.2.1.)

Рис. 2.1. Чинники важливості комплексної психодіагностики у підлітковому віці.

Підлітковий вік є критичним для формування соціальної ідентичності, особистісних ролей, професійного самовизначення, що потребує комплексної діагностики (для глибокого розуміння та підтримки цього процесу).

Діагностика рівня самооцінки, темпу особистісного зростання дозволить виявити відхилення у самооцінюванні та, відповідно, незадоволеності собою у конфліктних відношеннях. Своєчасна корекція таких відхилень сприятиме особистісному зростанню.

Комплексна психодіагностика сприяє також більш реалістичній оцінці підлітком своїх можливостей, що важливо у професійному самовизначенні на сучасному етапі переформатування освіти, правильного вибору профілю подальшого навчання.

Крім того, у діагностиці особистісного зростання можна визначити гуманістичні цінності (як етап розвитку відношень до людей, України, праці тощо); ціннісні орієнтири (як духовність, моральність, активність соціальних контактів, збереження індивідуальності). Саме ці цінності формують світогляд, подальший особистісний розвиток; набір цінностей (сімейних, інструментальних, соціальних, термінальних). Деталізація інформації про види цінностей дозволить практичному психологу створити орієнтири для підлітка на шляху особистісного зростання.

Саме комплексність психодіагностики, поєднання L-методів (спостереження, експертна оцінка), Q-методів (бесіди, опитування, інтерв'ю), Т - методів (тести, проєктивні тести, психологічний скрінінг), дозволяє отримати повну картину особистісного зростання, забезпечує ефективну підтримку підлітка.

Поєднання різноманітних підходів дозволяє зібрати максимальну кількість інформації, яка стане базою для організації психологічного супроводу у підлітковому віці. Так, об'єктивний підхід дозволить робити висновки на основі аналізу успішності виконання завдань (наприклад, стандартизованих тестів інтелекту чи досягнень); суб'єктивний підхід поповнить дані щодо самооцінки через анкети чи питальники; проєктивний підхід висвітлить аналіз взаємодії з нейтральним матеріалом проєктивних тестів; спостереження та експертні оцінки завершить повноцінну картину поведінки досліджуваного у природних умовах.

Для психодіагностики особистісного зростання у підлітковому віці ми прагнули зібрати максимальну кількість даних щодо різних сфер, які впливають на особистісне зростання підлітка:

- когнітивний аспект зростання, діагностика аналітико-синтетичної діяльності мислення проводилася за допомогою чорно-білих матриць Дж.Равена;
- емоційний аспект зростання, визначення рівня тривоги, фрустрації, агресивності, ригідності за допомогою методики дослідження самооцінки психічних станів Г.Айзенка ;
- мотиваційно-вольовий аспект, визначення готовності відповідати соціальним нормам. Використано методику дослідження самооцінки мотивації схвалення Крауна-Марлоу;
- індивідуально типологічний аспект зростання, діагностували методикою КОЗ Б.Федоришина (дослідження комунікативних та організаційних здібностей).

Вимоги до обсягу кваліфікаційної роботи, умови дистанційного навчання в Україні не дали можливість зробити психодіагностику комплексною (зокрема, провести повноцінне спостереження), але ми плануємо це робити у подальшій професійній діяльності.

Методики взято з підручника Л.Терлецької [30].

Вибірка була сформована серед підлітків Криворізької гімназії №66 Криворізької міської ради у листопаді 2024, дослідження тривало до березня 2025 року. Загальна вибірка - 35 здобувачів освіти середнього підліткового віку 14,5-15,5 років (учні 8-9 класів).

У когнітивній сфері підлітка сформовані такі новоутворення як: інтелектуалізація сприймання, довільна увага, логічність пам'яті, мислення набуває ознак абстрактно-логічного, дискурсивного, рефлексивного, що може свідчити про аналітико-синтетичну діяльність головного мозку. Саме тому, використані чорно-білі матриці Дж.Равена. 60 матриць (чорно-білих абстрактних фігур) розподілено на п'ять частин (А,В,С,Д,Е серій), кожна з яких ускладнюється. Матриці складено з урахуванням двох теорій гештальт-психології (теорії перцепції форм, теорії неогенеза Ч.Спірмена) та дозволяють визначити рівень інтелектуального розвитку, логічності мислення, здатність визначати закономірності між абстрактними фігурами. Крім того, виконання цих завдань потребує концентрації, розподілу, переключення уваги, активізації уяви, категоріальних форм сприймання.

Кожна правильна відповідь - 1 бал. Відповідно, дуже високий рівень розвитку когнітивної сфери - 140 балів, високий - 120-139; вищий за середній - 110-119, середній - 100-109; нижче за середній - 90-99, слабкі показники - 80-89.

Особистісне зростання базується на таких новоутвореннях віку, як: формування спрямованості, прагнення до дорослості та самостійності, розвитку соціальної свідомості, довільності самопізнання. Неабиякий вплив у процесі зростання у підлітковому віці відіграє емоційна сфера.

Дослідження самооцінки психічних станів проводилося за допомогою бланка-опитувальника Г.Айзенка. Досліджуваним потрібно ознайомитися з 40 твердженнями, оцінити своє відношення до них за шкалами «підходить», «не зовсім підходить», «не підходить». Кожне «погодження», яке підходить (+) - 1 бал. По набраній кількості балів визначають наявність тривоги (до 10 балів); фрустрації (до 20 балів); агресивності (до 30 балів); ригідності (до 40 балів).

Для визначення рівня мотивації схвалення використано методику Крауна-Марлоу (яку називають шкалою соціальної бажаності). В адаптованому Ю. Ханіним варіанті - 20 тверджень, які дозволяють визначити рівень потреби підлітків у схваленні та загальний рівень щирості досліджуваних. Методика дуже проста у використанні (потрібно погодитися чи ні з твердженнями, отримавши за кожне «так» - 1 бал. 5 та більше балів - значна потреба у схваленні). Важливість схвалення саме у підлітковому віці пояснюється:

- прагненням до психологічного благополуччя, підвищення рівня самоповаги підлітка за рахунок схвалення оточуючими;
- особистісним розвитком (це потрібно для розвитку автентичних основ самоповаги).
- соціальною адаптацією, яка дозволяє будувати здорові відносини з однолітками.

Такі новоутворення підліткового віку як вміння підкорятися нормам соціального життя, критичне ставлення до оточуючих, гіпертрофована потреба у спілкуванні з однолітками потребують визначити рівень наявних для цього навичок взаємодії. Методика КОЗ (комунікативні та організаторські здібності) логічно пов'язана з попередньою. Вона дозволяє визначити рівень розвитку комунікативної сфери, здатності встановлювати нові стосунки, проявляти ініціативу, організовувати власну діяльність тощо. У методиці 40 питань, розподілених на стовпчики (I, III діагностує комунікативні здібності, II, IV - організаторські здібності), на які потрібно відповісти - так-ні.

Потім обраховуються оцінні коефіцієнти комунікативних (КК) і організаторських (КО) здібностей. Це - співвідношення кількості співпадаючих відповідей за комунікативними (КХ) і організаторськими нахилами (ОХ) до максимально можливої кількості збігів (20), за формулами:

$KK = KX/20$ і $KO = OX/20$. Потім за ключем визначається їх рівень: від 1 (низький до 5 - високий).

Зважаючи на значну кількість методів та методик психодіагностики особистісного зростання у підлітковому віці, ми орієнтувалися на ті, що дозволяють створити узагальнений портрет сучасного підлітка у різних сферах його розвитку.

2.2. Якісний та кількісний аналіз результатів психодіагностики особистісного зростання підлітків

Починати діагностику особистісного зростання саме з рівня розвитку когнітивної сфери потрібно тому, що:

- підлітковий вік є критичним для формування особистості, а когнітивні функції відіграють ключову роль у цьому процесі;
- когнітивна діагностика дозволяє виявити труднощі у навчанні, адаптації, що може позначатися на взаємодії, поведінці підлітка;
- розвиток абстрактно-логічного мислення, здатність до дедукції допомагають у вирішенні складних задач особистісного зростання.

Отримані дані рівня розвитку когнітивних функцій на рис. 2.2.

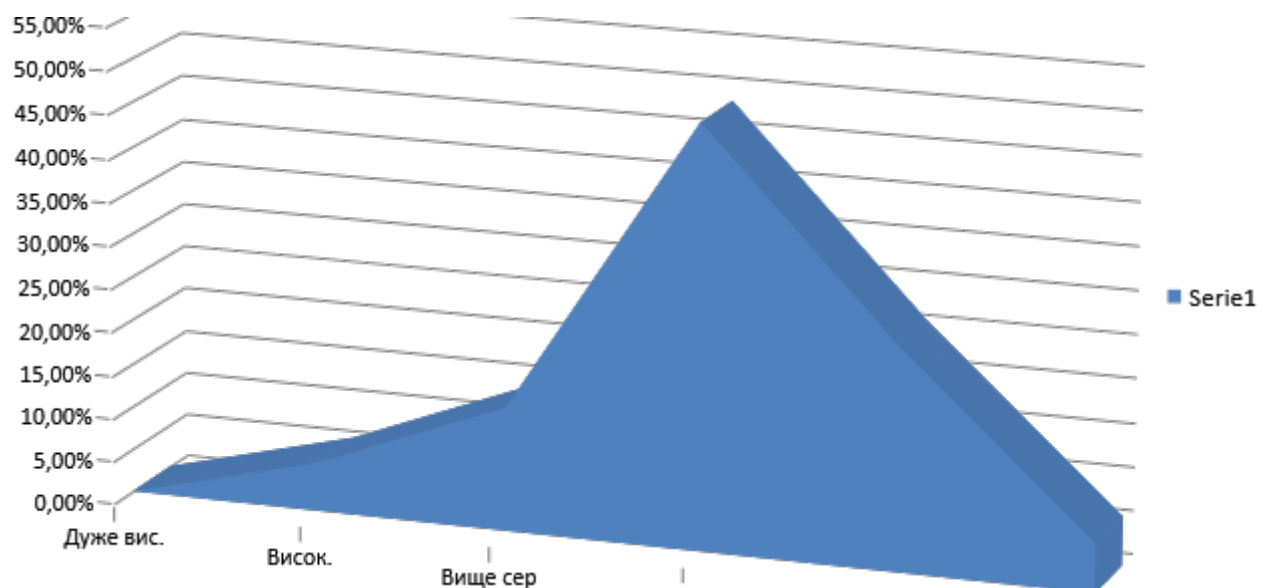

Рис.2.2.Рівень розвитку когнітивної сфери (за матрицями Дж.Равена)

При виконанні завдань тесту Дж.Равена важлива актуалізація всіх пізнавальних процесів: сприймання (зоровий аналіз та синтез для розуміння

геометричних фігур); увага, яка дозволяє розподілятися між фігурою та фрагментом її доповнення; мислення (здатність встановлювати зв'язки, закономірності між елементами); аналітико-синтетична діяльність, яка диференціює елементи, виявляє аналогію між фігурами.

За даними діагностики 2 підлітка (5,7%) продемонстрували високий рівень розумового розвитку (121-124 бали); 5 (14,2%) - рівень вище середнього (113-119 балів); 17 (48,5%) - середній (101-107 балів), 9 (25,7%) - рівень нижче середнього (92-95 балів); у двох підлітків (5,7%) показники на низькому рівні. Вони набрали 78 та 81 бал відповідно. Дуже високих показників розвитку не продемонстровано.

Краще виконувалися серії А та В тесту. Це свідчення про достатній рівень диференціювати основні елементи, ідентифікувати відсутні частини структури, проводити наочні аналогії. Серія С потребувала здібностей до динамічної спостережливості, розвиненого уявлення, що також фрагментарно демонструвалося. Вміння охоплювати кількісні виміри, упорядковувати фігури згідно закономірностей (серія Д) розвинена у меншій мірі. Практично не виконані завдання на виявлення аналітико-синтетичних здібностей (серія Е), що є показником недостатньо високого рівня абстрагування та динамічного синтезу у досліджуваних.

Пояснити отримані результати можна в першу чергу відсутністю досвіду виконання подібних завдань, на що скаржилися підлітки, недостатньою увагою освітнього закладу до розвитку невербального інтелекту. Зниження концентрації, яке сформувалося під впливом багатозадачності (постійного відволікання на різні справи) у діяльності підлітків, не дозволяло одночасно уважно і аналізувати фігури, і слідкувати за часом. Деякі підлітки призналися, що пробували вгадати правильну відповідь, що знизило достовірність результатів, а обмеженість тестування у часі (40 хвилин) діяло як додатковий подразник.

Але основним поясненням вважаємо перевагу у досліджуваних кліпового мислення, яке фрагментарне та поверхневе, відрізняється низьким

рівнем здатності до операцій аналізу-синтезу-порівняння-узагальнення інформації. Воно сформовано у безкінечному потоці інформації, неконтрольованому перебуванні у соціальних мережах, нездатності працювати з інформацією. Отримана з соціальних мереж (як основного джерела знань) інформація не затримується у свідомості підлітків, швидко змінюється, у результаті чого процеси аналізу-синтезу (необхідні для цього тесту) пригальмовані (чи взагалі слабо розвинені).

Форма сприймання інформації у сучасних підлітків переважно невербальна, наочна, що дещо підвищувало результат досліджуваних з середніми та вище середнього показниками. Умови цифрового середовища, де будь-яка інформація представлена у графічній формі, спрощувала роботу саме з абстрактними фігурами.

Існує тісний взаємозв'язок між особистісним розвитком у підлітковому віці та їх психічним станом. Психічне здоров'я підлітка впливає на його емоційне та соціальне благополуччя, що важливо для нормального розвитку.

У підлітковому віці інтенсивно розвивається самооцінка, самосвідомість, формується Я-образ, це іноді призводить до афективних конфліктів та переживань неадекватності. Додають тривожності, фрустрованості, агресивності такі зовнішні фактори, як війна, тривале перебування у ізоляції.

Відсутність емоційної підтримки заклопотаних, тривожних дорослих руйнує гармонійний процес особистісного розвитку дитини. А недостатня увага освітнього середовища до розвитку гнучкості у поведінці, діяльності сприяє появі ригідності, інертності, незацікавленості.

Психодіагностика психічного стану підлітка дозволяє визначити складності на різних етапах розвитку для подальшої ефективної підтримки. Вона виявляє проблеми, індивідуальні прояви, психоемоційний стан, ризики, самовідношення, стресостійкість. Результати за тестом Г.Айзенка щодо психічних станів підлітка представлено у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Результати діагностики психічних станів у підлітковому віці (n=35)

Види психічних станів	Рівні вираженості (к-ть, %)		
	Високий	Середній	Низький
Тривожність	11 (31,4%)	18 (51,4%)	6 (17,1%)
Фрустрація	10 (28,5%)	20 (57,1%)	5 (14,2%)
Агресивність	7 (20%)	18 (51,4%)	10 (28,5%)
Ригідність	10 (28,5%)	16 (45,7%)	9 (25,7%)

Отримані результати демонструють досить значний відсоток підвищеного рівня тривожності (31,4%), фрустрованості (28,5%), ригідності (28,5%) агресивності (20%). Першим показником такого результату є складна життєва ситуація, у якій перебувають українці. Будь-яка складна ситуація супроводжується станом підвищеного функціонування особистості, суттєвим емоційним та поведінковим реагуванням (особливо у підлітковому віці).

Ситуація, у якій перебувають наразі підлітки, правомірно назвати складною, кризовою. Вона порушує внутрішні умови адаптації, руйнує звичні способи взаємодії, іноді загрожує життю.

Високий рівень тривожності свідчить про занижену здібність емоційного пристосування до швидкозмінних умов, які викликають підвищений неспокій. Підвищений неспокій, у свою чергу, пов'язаний з мотивацією запобігання невдач, який стає домінуючим в процесі ухилення від активності (ригідності). Тривала травмуюча ситуація може призвести до формування як ситуативної тривожності, так і особистісної (особистісної тривожності (як риси).

Високий рівень тривожності робить підлітка незахищеним перед стресом, а низька стресостійкість позначається на всіх сферах життя у підлітковому віці (навчання, спілкування, внутрішня готовність до долаття труднощів).

Саме останній показник пов'язаний з фрустрацією - нездатністю самостійно долати травмуючі ситуації для задоволення основних життєвих потреб. У підлітків з високий показником по шкалі «фрустрація» - проблеми з самооцінюванням, самосприйманням, що позначається на всьому процесі особистісного розвитку.

Відносно невелика кількість осіб з високим рівнем агресивності (20%) у тесті вступає в протиріччя з результатами спостереження за підлітками під час занять, відпочинку, на перервах у освітньому закладі. Вони нестримані, брутальні, не емпатійні, демонструють низьку саморегуляцію емоцій, агресивні в реакції на значні та незначні стимули. Зважаючи на те, що низька агресивність - це показник впевненості у собі і, як слідство, здатності впливати на своє життя, спілкування, можна припустити, що особистісний розвиток таких досліджуваних не такий пригальмований як у агресивних досліджуваних. 28,5% продемонстрували низький рівень агресивності: вони стримані у прояві емоцій, сором'язливі, нерішучі, що також не сприяє ефективному особистісному зростанню.

Діагностика продемонструвала наявність негативного психоемоційного стану респондентів, який проявляється у несприятливому самопочутті, зниженій активності, негативному настрої, порушеній взаємодії з оточенням. Ці показники вимагають такої організації психолого-педагогічного супроводу (комплексної корекційної, розвивальної, психоедукаційної роботи), яка б нівелювала негативні емоційні стани, нормалізувала весь процес розвитку у підлітковому віці.

Група (особлива референтна) потрібна підлітку як середовище, у якому він відчуває себе впевненим, рівним, потрібним, у зв'язку з чим він може реалізувати себе і, як слідство високо самооцінити. Від референтної групи підліток чекає та отримує оцінку своїх здібностей. Така оцінка більш значуща ніж оцінки інших людей, дорослих (хоча вони також можуть вплинути на самооцінку, настрої, поведінку). Сприятливі відношення у групах суттєво впливають на рівень особистісного розвитку.

Відповідно, потреба відповідати соціальним нормам впливає на мотиваційно-вольовий процес особистісного розвитку. Як ця потреба виражена у підлітковому віці показано на рис. 2.3.:

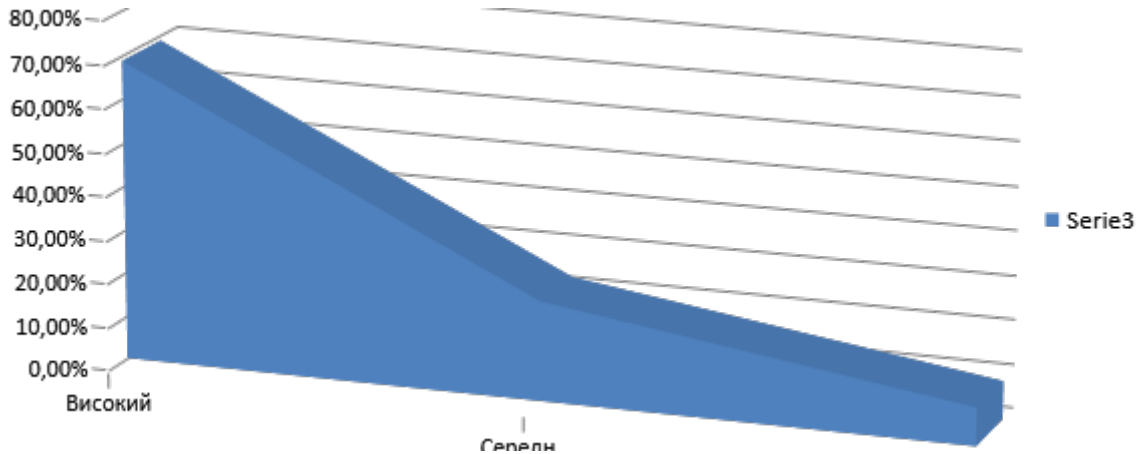

Рис.2.3.Результати тесту Крауна-Марлоу

Як свідчать дані, 24 досліджуваних очікувано продемонстрували високий рівень прагнення до соціального схвалення (68,5%), середній рівень потреби - 8 осіб (22,8%), низький - 3 особи (8,5%). Оприлюднення ключа до тесту після діагностики активізувало появу таких пояснень, як: «я завжди допомагаю іншим у біді», «не пам'ятаю випадків, коли я заздрив іншим», «я не вигадую причин, говорю тільки те, що було реально», «не говорю погане про інших за їх спинами». Це швидше за все показник відсутності рефлексування, критичності у самооцінці, небажання погоджуватися з реальними фактами. Потім досліджувані погоджувалися з тим, «що книжки взагалі у руки беруть рідко», «кидають розпочату справу, тому що нецікаво, важко», «ніколи особливо не аналізували свої вчинки і тому, відповідно, не могли їх визнавати», «дратуються, якщо до них звертаються з проханням».

Отриманий результат спонукав провести кореляційний аналіз між отриманими показниками, що ми зробили за допомогою комп'ютерного пакету статистичних програм SPSS (версія 17.0). Результати див у таблиці 2.2.:

Таблиця 2.2.

Кореляційний показник у критеріях особистісного розвитку

Змінні	Потреба у схваленні (високий рівень)	Потреба у схваленні (середній рівень)	Потреба у схваленні (низький рівень)
Рівень розумового розвитку	0,154	0,267*	0,343**
Тривожність	0,329**		0,271*
Фрустрація		0,262*	
Агресивність	0,352**		
Ригідність		0,274*	

* - рівень значущості 0,05

** - рівень значущості 0,01

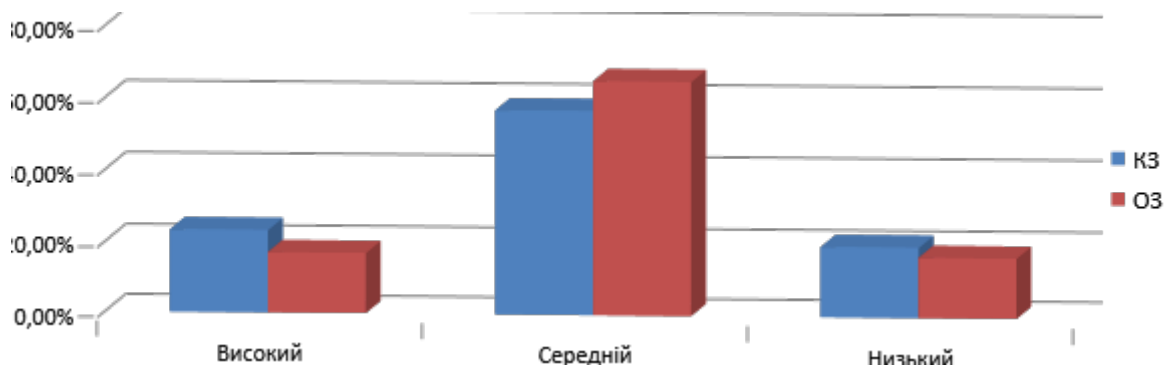
Виявлено (на високому рівні статистичної значущості ($p \leq 0,01$) кореляції показників «рівень розумового розвитку» та низька потреба у соціальному схваленні, наявність позитивного зв'язку ($p \leq 0,05$) між «тривожністю» та «потребою у схваленні». Це може означати, що достатній рівень аналітико-синтетичності когнітивної сфери підлітка активізує рефлексивність, критичність своєї поведінки, дає можливість адекватно її оцінити. Але рівень тривожності у цієї групи підлітків також дещо підвищений, що пояснюється ситуацію невизначеності, небезпеки у країні, родині тощо.

Підлітки з високий рівнем потреби у соціальному схваленні демонструють високі показники ($p \leq 0,01$) тривожності, агресивності, та незначну кореляцію з показником рівня розумового розвитку. У досліджуваних з середнім рівнем потреби у схваленні визначено наявність позитивного кореляційного зв'язку на рівні значущості $p \leq 0,05$ між змінними

«рівень когнітивного розвитку», «фрустрація», «ригідність», що може означати нездатність долати складні ситуації, невпевненість у своїх силах і виникаючу у результатів потребу соціального схвалення як компенсуючого механізму.

Останнім етапом психодіагностики було визначення рівня розвитку комунікативних та організаторських здібностей.

Взаємозв'язок проблем особистісного зростання, самосвідомості, саморегуляції, суб'єктності, активності, комунікативної компетентності проявляється у підлітковому віці у достатній мірі. Розвиненість цих здібностей у майбутньому може позначитися на успішності особистості (див. рис.2.4.)

Примітка: КЗ - комунікативні здібності; ОЗ - організаторські здібності.

Рис.2.4. Рівень комунікативних та організаторських здібностей

Рівень розвитку цих видів здібностей виражається різним ступенем вираженості, але переважає середній показник (20 осіб - 57,1% КО та 23 особи - 65,7% ОЗ відповідно). Високий рівень комунікативних здібностей продемонструвало 28,8% 8 досліджуваних, організаторських 17,1% (6 досліджуваних), низький - 20% (7 осіб) та 17% (6 осіб) відповідно.

Тобто, у цілому досліджувані мають достатню кількість друзів (прагнення шукати нових у тому числі у соціальних мережах, здатність включатися у нову компанію, встановлювати контакти). Але у той же час підлітки не завжди відчують себе невимушено у компанії, їм важко внести

пожвавлення у спілкування, а деякі малознайомі люди викликають у них збентеження.

Високо комунікативні підлітки відкриті, шукають нові контакти, спрямовані на успіх, чутливі до соціального схвалення, що підвищує впевненість у собі, пришвидшує процес особистісного розвитку. Основна група досліджуваних з середнім показником рівня комунікативних здібностей можуть бути тривожними, невпевненими у собі, надмірно сенситивними до чужої думки, а досліджувані з низькими показниками - можуть переживати страх відторгнення, який блокує рівень розвитку цих здібностей.

Щодо суспільної роботи, долання перешкод, прагнення переконати товаришів діяти за своїм планом, доказів своєї правоти (організаторські здібності), то тут можуть виникати складності передусім з причин ізольованості від колективної діяльності, «живого» спілкування, перевазі перебуванню у віртуальному світі.

Організаторські здібності (за Л.Уманським, О.Лутошкіним) розподілено на організаторські задатки, вміння впливати у емоційно-вольовий спосіб, схильність до організаторської активності, але вже згадана ізоляція сучасних підлітків, тривалість перебування у соціальних мережах, відсутність цілеспрямованої діяльності освітнього закладу у розвитку цього виду здібностей не сприяє їх розвитку та потребує відповідної психолого-педагогічної підтримки.

Узагальнюючи отримані емпіричні дані, можна зробити висновок, що їх різнобічність, повнота, коректна інтерпретація надасть можливості побудувати розвивальну, корекційну роботу з підлітками на міцній базі даних.

2.3. Практичні рекомендації щодо оптимізації діяльності практичного психолога при організації психодіагностичної роботи з підлітками

У сучасних умовах навчання та виховання, зумовлених тривалою ізоляцією, перевагою дистанційного формату взаємодії, досить складно

організувати повну комплексну психодіагностику у освітньому закладі, яка надасть практичному психологу деталізовану картину стану особистісного зростання підлітків. У ідеальному вигляді комплексна психодіагностика здобувачів освіти підліткового віку могла б виглядати так.

1. L-діагностика.

До неї можна віднести спостереження за підлітком у процесі навчання, спілкування та експертні оцінки (з оточення підлітка).

У спостереженні за особистісним зростанням потрібно дотримуватися чітких умов:

- визначення цілей та задач, наприклад, поведінка, емоційний стан чи соціальна взаємодія;
- вибір виду спостереження (безпосереднє чи таке, про яке підліток не знає);
- розробка протоколу спостереження, зручного для послідуєчого опрацювання;
- інтерпретація даних, яка дасть можливості виявити тенденції та закономірності особистісного зростання.

Доповнити даними суб'єктивне, обмежене у часі, неможливе для повторення спостереження можуть експерти. У ролі експертів зазвичай виступають люди, які знають підлітка (вчителі, практичний психолог, соціальний педагог, тренер, друзі). Бажано, щоб експертиза проводилася професійно, але при наявності чітких критеріїв (показники оцінювання, шкала оцінювання, інструкція) така діагностика дасть важливу додаткову інформацію. Експерти заповнюють бланк протоколу індивідуально, а практичний психолог узагальнює результати за допомогою підрахування середніх показників. Експертам можна запропонувати оцінити такі конкретні критерії особистісного зростання як: самостійність у прийнятті рішень, сформованість спрямованості (інтересів, цінностей, світогляду), практичність у переносі теоретичних знань на практику тощо.

2. Т-діагностика (тести, вербально-комунікативні методи, проєктивні методи, аналіз продуктів діяльності).

Наразі існує значна кількість посібників для діагностики розвитку дитини у підлітковому віці, які містять адаптовані, валідні, стандартизовані методики (про їх перелік йшлося у розділі 1.3.). Зокрема, для психодіагностики особистісного зростання у підлітковому віці розроблено значний набір методик [23;24]. Ними можливо зібрати інформацію про рівень самосвідомості, самооцінки, само ставлення, здатності до саморегуляції тощо.

Т-діагностика повинна відповідати таким вимогам:

- використання валідного психодіагностичного інструментарію;
- переконаність у розумінні підлітком інструкцій, завдань тесту;
- розуміння мети діагностики;
- системність, періодичність, комплексність;
- індивідуальний підхід з врахуванням особливостей підліткового віку.

Найбільш інформативними (зрозумілими, цікавими для підлітка) можуть бути проєктивні методики (для більш глибокого розуміння внутрішнього світу, особистісних властивостей, прихованих конфліктів, протиріч).

Важлива інформація може бути зібрана за допомогою аналізу продуктів діяльності підлітка. Наприклад, творчих робіт, публічних виступів, проєктної діяльності. Проєктна діяльність дозволить оцінити соціальну компетентність, лідерські якості та здатність до роботи у групі. Аналіз продуктів діяльності також може виявити проблеми у особистісному зростанні. Зокрема, низьку (завищену) самооцінку, відсутність рефлексії, емоційну нестійкість, збіднілість уявлень про явища та людей.

Також ефективними методиками будуть особистісні питальники, тести, які дадуть багато інформації при умові повної конфіденційності, довірливих відношень у процесі психодіагностики.

3. Q-методи (питальники, самооцінка, бесіди).

Використання цих методів дозволяє оцінити різні аспекти особистості (емоційний стан, самоставлення, соціальну адаптація).

Напівструктуровані або вільні бесіди дозволяють зібрати інформацію про самооцінку підлітка, відношення підлітка до різних аспектів життя.

Але використання цих методів можливо тільки при умові:

- наявності відповідного рівня кваліфікації фахівця;
- використання відповідного віку, інтелектуального розвитку методологічного інструментарію;
- відсутності упередженого ставлення до дитини;
- врахування індивідуально-типологічних особливостей підлітка;
- наявності інформації щодо соціальної ситуації його розвитку;
- здатності встановлення довірливих відносин.

Оптимальним варіантом психодіагностики буде поєднання всіх видів збору матеріалу. Це дасть можливість у майбутньому розробити програму психолого-педагогічного супроводу підлітка, конкретні рекомендації для вчителів та батьків щодо проблем у його зростанні, шляхів вирішення проблем.

Висновки до розділу 2.

Дослідження тривало з листопада 2024 року до березня 2025 року. Загальна вибірка - 35 здобувачів освіти середнього підліткового віку 14,5-15,5 років (учні 8-9 класів). Вибірka була сформована серед підлітків Криворізької гімназії №66 Криворізької міської ради.

Доведено важливість комплексної психодіагностики особистісного зростання саме на етапі підліткового розвитку.

Проведена психодіагностика:

- когнітивного аспекту зростання, діагностика аналітико-синтетичної діяльності мислення за допомогою чорно-білих матриць Дж.Равена. За даними діагностики 2 підлітка (5,7%) продемонстрували

високий рівень розумового розвитку (121-124 бали); 5 (14,2%) - рівень вище середнього (113-119 балів); 17 (48,5%) - середній (101-107 балів), 9 (25,7%) - рівень нижче середнього (92-95 балів); у двох підлітків (5,7%) показники на низькому рівні. Вони набрали 78 та 81 бал відповідно. Дуже високих показників розвитку не продемонстровано;

- емоційного аспекту зростання, визначення рівня тривоги, фрустрації, агресивності, ригідності за допомогою методики дослідження самооцінки психічних станів Г.Айзенка. Отримані результати демонструють досить значний відсоток підвищеного рівня тривожності (31,4%), фрустрованості (28,5%), ригідності (28,5%) агресивності (20%). Першим показником такого результату є складна життєва ситуація, у якій перебувають українці;
- мотиваційно-вольового аспекту, визначення готовності відповідати соціальним нормам. Використано методику дослідження самооцінки мотивації схвалення Крауна-Марлоу. Як свідчать дані, 24 досліджуваних очікувано продемонстрували високий рівень прагнення до соціального схвалення (68,5%), середній рівень потреби - 8 осіб (22,8%), низький - 3 особи (8,5%);
- індивідуально типологічного аспекту зростання, його діагностували методикою КОЗ Б.Федоришина (дослідження комунікативних та організаційних здібностей). Рівень розвитку цих видів здібностей виражається різним ступенем вираженості, але переважає середній показник (20 осіб - 57,1% КО та 23 особи - 65,7% ОЗ відповідно). Високий рівень комунікативних здібностей продемонструвало 28,8% 8 досліджуваних, організаторських 17,1% (6 досліджуваних), низький - 20% (7 осіб) та 17% (6 осіб) відповідно.

Розроблено практичні рекомендації щодо оптимізації діяльності практичного психолога при організації психодіагностичної роботи з підлітками.

ВИСНОВКИ

Здійснено теоретичний аналіз психодіагностики як системи теоретико-емпіричного знання, визначено психологічні особливості формування особистості в підлітковому віці.

Кваліфікаційна робота присвячена проблемі особистісного розвитку і ролі психодіагностики у її вирішенні. В результаті проведеного дослідження вдалося встановити, що підлітковий період є одним із найважливіших етапів у формуванні особистості, оскільки саме в цей час відбуваються інтенсивні фізіологічні, психологічні та соціальні зміни. Цей період характеризується пошуком самоідентифікації, формуванням ціннісних орієнтацій та становленням соціальних ролей. Необхідність всебічного аналізу новоутворень, вікових змін і труднощів розвитку обґрунтовує фундаментальну роль діагностичного обстеження і виявлення показників особистісного функціонування в цей період. Вимірювання індивідуальних параметрів розвитку і постановка діагнозу – це складна, поетапна дослідницька процедура, що спирається на систему методологічних принципів, виконує констатуючу і корекційно-розвивальну функції і передбачає використання стандартизованих методів і методик. Діагностика розвитку особистості підлітка є важливим інструментом для своєчасно виявлення проблем, які можуть вплинути на подальше життя та запобігти негативним наслідкам. Ефективність її проведення залежить від багатьох умов, основними з яких виступають врахування індивідуальних та вікових особливостей обстежуваних, компетентність психолога та дотримання етичних принципів у діяльності.

Проведено емпіричне дослідження (психодіагностика) особистісного зростання особистості в підлітковому віці.

Так, когнітивний аспект зростання, діагностика аналітико-синтетичної діяльності мислення визначено за допомогою чорно-білих матриць Дж.Равена. Досліджувані продемонстрували відсутність високих показників когнітивного розвитку, перевагу середнього рівня. Причинами названо низьку увагу до виконання подібних завдань у освітньому закладі, високий рівень розвитку кліпового мислення.

Емоційний аспект зростання діагностував рівень тривоги, фрустрації, агресивності, ригідності (методика дослідження самооцінки психічних станів Г.Айзенка). Переважають високі та середній показники розвитку цих станів.

Мотиваційно-вольовий аспект, визначення готовності відповідати соціальним нормам діагностовано методикою дослідження самооцінки мотивації схвалення Крауна-Марлоу. Високий рівень прагнення до соціального схвалення у 68,5%, середній рівень потреби - 8 осіб (22,8%), низький - 3 особи (8,5%).

Дані цих методик перевірено за допомогою кореляційного аналізу.

Виявлено (на високому рівні статистичної значущості ($p \leq 0,01$) кореляції показників «рівень розумового розвитку» та низькою потребою у соціальному схваленні, наявність позитивного зв'язку ($p \leq 0,05$) між «тривожністю» та «потребою у схваленні». Це може означати, що достатній рівень аналітико-синтетичності когнітивної сфери підлітка активізує рефлексивність, критичність своєї поведінки, дає можливість адекватно її оцінити.

Підлітки з високим рівнем потреби у соціальному схваленні демонструють високі показники ($p \leq 0,01$) тривожності, агресивності, та незначну кореляцію з показником рівня розумового розвитку. У досліджуваних з середнім рівнем потреби у схваленні визначено наявність позитивного кореляційного зв'язку на рівні значущості $p \leq 0,05$ між змінними «рівень когнітивного розвитку», «фрустрація», «ригідність», що може означати нездатність долати складні ситуації, невпевненість у своїх силах і виникаючу у результатів потребу соціального схвалення як компенсуючого механізму.

Індивідуально типологічний аспект зростання діагностували методикою КОЗ Б.Федоришина (дослідження комунікативних та організаційних здібностей). Переважає середній рівень розвитку цих здібностей.

За результатами емпіричного дослідження розроблено практичні рекомендації щодо оптимізації діяльності практичного психолога при організації діагностичної роботи з підлітками. Доведена необхідність поєднувати L T Q- методи для комплексної психодіагностики особистісного зростання підлітків для наступної оптимізації діяльності практичного психолога при організації розвивальної, психокорекційної роботи з підлітками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеева Ю. А., Артемчук О. Г., Шишова О. М. Психодіагностика дітей та підлітків : навчально – методичний посібник. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. 108 с.
2. Белей М. Д., Тодорів Л. Д. Основи діагностичної психології. ІваноФранківськ, 2008. 295 с.
3. Белякова С. М. Соціально-психологічні особливості розвитку особистості дітей підліткового віку. Актуальні проблеми сучасної психології: шляхи становлення особистості. І Міжнародна науково-практична конференція. Переяслав - Хмельницький, 2019. С. 23-27.
4. Белякова С., Шовкова К. Соціально-психологічні особливості розвитку особистості сучасного підлітка. *Молодий вчений*. 2018. № 5(57). С. 454–458.
5. Бойчук Ю. Д., Казачінер О. С. Методики комплексної оцінки розвитку підлітків. *Інноваційна педагогіка*. 2022. Вип. 47. С. 100 – 104.

6. Булах І. С. В Психологія особистісного зростання підлітків: реалії та перспективи : монографія. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. 340 с.
7. Бурлачук Л. Психодіагностика особистості: понятійний апарат та методи дослідження. *Психологія і суспільство*. 2014. № 4. С. 85-103
8. Галян І. М. Психодіагностика : навч. посіб. Київ : Академвидав. 2009. 464 с.
9. Гельбак А. М. Становлення підлітка в динамічно змінному суспільстві: науково-методичний посібник. Кіровоград: КЗ КОІППО імені Василя Сухомлинського, 2014. 68 с.
10. Губарь О. Г. Розвиток особистості в підлітковому віці в процесі її соціалізації *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. Серія: Корекційна педагогіка та психологія. 2009. № 14. С. 32-34.
11. Зливков В. Л., Лукомська С. О., Федан О. В. Психодіагностика особистості у кризових життєвих ситуаціях. Київ : Педагогічна думка, 2016. 219 с.
12. Кириченко Т. В. Психологічні механізми саморегуляції поведінки підлітків: автореф. дис. ... канд. психол. наук. Київ, 2011. 20 с.
13. Корольчук М. С., Осьодло В. І. Психодіагностика: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : «Ника-Центр» 2009. 399 с.
14. Коханова О. Проблема становлення особистості в період дорослішання. *Науковий вісник Миколаївського національного університету*. Серія : Психологічні науки. 2017. № 2 (18). С. 113 – 117.
15. Лемак М. В., Петрище В. Ю. Психологу для роботи: психодіагностичні методики. Ужгород: Видавництво О.Гаркуші, 2012. 616 с.
16. Любіна Л. А., Борисюк А. С., Радчук В. М. Психодіагностика: навч. посіб. Чернівці, 2018. 276 с.
17. Матейко Н. М. Основи психодіагностики: інструктивно-методичні матеріали. Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2013. 80 с.
18. Моргун В. Ф., Тітов І. Г. Основи психологічної діагностики. Київ : Слово. 2009. 464 с.
19. Оршко Н. К. Індивідуально - психологічні та особистісні чинники самовдосконалення в підлітково - юнацькому віці. Проблеми загальної та

- педагогічної психології : зб. наук. праць Ін-ту психології імені Г.С. Костюка НАПН України / За ред. С.Д. Максименка. Т. XV, Ч. 2. Київ., 2013. С. 156-167.
20. Особистісне зростання в умовах трансформації сучасного суспільства: монографія / за ред.. Л. П. Журавльової. Житомир: О. О. Євенок, 2020. 308 с.
21. Пісоцький В. П., Горянська А. М. Теоретичні питання вікової психології : навчальний посібник для закладів вищої освіти. Ніжин. 2023. 232 с.
22. Прищепа С. М. Особистісна активність підлітка: сутність, діагностика, проектування : монографія. Умань : ФОП Жовтий О. О., 2015. 191 с.
23. Психодіагностика / за ред. Корольчука М. С., Осьодло В. І. Київ: Ельга, 2004. 399 с.
24. Психодіагностика особистості підлітка : навчальний посібник із психологічної практики для студентів педагогічних і психологічних спеціальностей / За ред. О. Д. Кравченко, В. Ф. Моргуна Полтава, 2008. 118 с.
25. Родіна Н. В. Системні дослідження психіки особистості: досвід наукової школи «Системне моделювання психологічних феноменів». *Психологія та соціальна робота*. 2020. Вип. 2 (52). С. 125–144.
26. Сергеєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасєка О. В. Вікова психологія : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 376 с.
27. Скрипченко О. В. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та інш. 2-ге вид. Київ : Каравела, 2007. 400с.
28. Токарева Н. М. Сучасний підліток у системі психолого - педагогічного супроводу : монографія / Н. М. Токарева, А. В. Шамне, Н. М. Макаренко. Кривий Ріг, 2014. 312 с.
29. Токарева Н. М. Шамне А. В. Вікова та педагогічна психологія : навчальний посібник [для студентів вищих навчальних закладів]. Київ, 2017. 548 с.
30. Терлецька Л.Г. Вікова психологія і психодіагностика : підручник. Київ: Видавничий дім «Слово». 2013. 608с.

31. Чала Ю.М., Шахрайчук А.М. Психодіагностика: навчальний посібник. Харків: НТУ «ХП», 2018. 246 с.
32. Чіп Р. С., Кормило О. М., Гончаровська Г. Ф. Психологічні особливості розвитку особистісної ідентичності підлітків. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія, 2020. Вип. 1. С. 126 -130.
33. Шамне А. В. Теорія та практика психосоціального розвитку у підлітково-юнацькому віці : монографія. Київ : ТОВ «Інтерсервіс», 2015. 488 с.
34. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків : Прапор, 2007. 640 с.
35. Шиловська О. М. Діагностика розвитку здатності підлітка до дискурсивного конструювання досвіду. Фактори розвитку педагогіки і психології в ХХІ столітті: збірник тез міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, Україна, 11–12 червня 2021 р.). Харків: Східноукраїнська організація «Центр педагогічних досліджень», 2021. С.69-72.
36. Шкільна І. М. Вікові особливості виховання моральної свідомості у старших підлітків в сучасних умовах. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/710022/1/> (дата звернення 21.02. 24).
37. Юнг Н. В., Смокова Л. С. Роль соціума у формуванні особистості підлітка. Габітус. 2021. Вип. 24. Т. 2. С. 118 – 124.
38. Яблонська Т. М. Вікові та індивідуально-психологічні особливості як чинник самовдосконалення особистості. Проблеми гуманітарних наук : збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Дрогобич : Видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2015. Вип.. 37. С. 28-39.
39. Яценко Т. С. Теорія і практика групової психокорекції: активне соціально-психологічне навчання : навч. посіб. Київ : Вища школа, 2004. 679 с.

40. August G. J., Braswell L., Thuras P. Diagnostic stability of ADHD in a community sample of school-aged children screened for disruptive behavior. Psychol. 2008. Vol. 26, N 5. P. 345-356.
41. Diagnostic and statistical manual of mental disorders / Am. Psych. Assoc. 4th ed. Washington, 2004. 886 p.
42. Frydenberg E. Beyond Coping. Meeting goals, visions and challenges. Oxford University Press, 2002. 176 p.
43. Ghiseliy E. The validity of attitude tests in personal selection. Personal, psychol. 2003. Vol. 26.P. 234 – 247.
44. Rorschach H. Psychodiagnostics — A Diagnostic Test Based on Perception, Published by READ BOOKS, 2007, 264 p.